

DANILO Ž. MARKOVIĆ KÖNYVE A MUNKASZOCIOLÓGIÁRÓL

Dr Danilo Ž. Marković: *Osnovni problemi sociologije rada*.
„Savremena Administracija”, Beograd, 1970, 217 oldal.

Tartalom

Predmetna određenost sociologije rada i njen odnos prema srodnim naučnim disciplinama: 1. Predmetna određenost posebnih sociologija i njihov odnos prema opštoj sociologiji; 2. Predmet sociologije rada i njen odnos prema srodnim naučnim disciplinama; 3. Nastanak i razvoj sociologije rada; 4. Predmetna usmerenost i zadaci sociologije rada u nas. — *Rad kao društvena kategorija i njegovi činioci*: 1. Pojmovno određivanje rada kao bitnog obeležja ljudskog društva; 2. Proces rada i njegovi činioci; 3. Dve osnovne vrste odnosa u koje ljudi stupaju u procesu rada: tehničko-tehnoški i društveno-ekonomski odnosi; 4. Kratak osvrt na promene u karakteru i sadržaju rada kroz istoriju; 5. Podela rada i vrste rada. — *Razvoj tehnike proizvodnje i promene u karakteru rada i organizaciji proizvodnih društvenih grupa*: 1. Tehnička osnovica rada i karakter proizvodnih društvenih grupa; 2. Osnovni tipovi proizvodnih društvenih grupa koje su prethodile fabrici, tj. industrijskom preduzeću kao proizvodnoj društvenoj grupi; 3. Fabrika — industrijsko preduzeće (osnovne karakteristike i faze u razvoju fabrike kao proizvodne društvene grupe u kojoj se vrši industrijski rad i socijalne posledice toga rada). — *Kratak osvrt na neke eksterne društvene faktore koji utiču na aktivnost i mobilnost pri radu*: 1. Pojmovno određivanje eksternih društvenih faktora koji utiču na aktivnost a mobilnost pri radu; 2. Mesto i način stanovanja kao eksterni društveni faktori koji utiču na aktivnost i mobilnost pri radu; 3. Uticaj porodičnih odnosa na aktivnost pri radu. — *Determinante i sadržina radnog morala*: 1. Pojmovno određivanje radnih morala; 2. Determinante odnosa prema radu. — *Neke sociološke karakteristike radne snage u Jugoslaviji*: 1. Opšti podaci o radnoj snazi, uposlenosti i njenoj strukturi u pojedinim delatnostima u Jugoslaviji; 2. Neki problemi vezani za prelazak radne snage iz ruralne sredine na industrijski rad. — *Radno, vanradno i slobodno vreme, neki sociološki problemi vanradnog i slobodnog vremena*: 1. Vreme kao filozofska i društvena kategorija; 2. Radno, vanradno i slobodno vreme; 3. Budžet slobodnog vremena; 4. Značaj sociološko-ekonomskog proučavanja budžeta vremena. — *Osvrt na osnove marksističkog učenja o otuđenju i oslobodenju rada i praksa socijalističkih zemalja*: 1. Osnovne postavke marksističkog učenja o otuđenju i oslobodenju rada; 2. Kratak osvrt na preduzete mere socijalističkih revolucija i zemalja u pravcu oslobodenja rada; 3. Društveno samoupravljanje u Jugoslaviji kao oblik oslobodenja čoveka i rada; 4. Kratak osvrt na oblike učešća radnika u upravljanju proizvodnjom u nekim socijalističkim zemljama. — Literatura.

Marković profesor könyve elsősorban a közgazdászok egyetemi oktatását szolgálja, de mivel a munkaszociológia nálunk is a szociológiának még viszonylag új ágazata, jelentőségében meghaladja az egyetemi stúdiumokhoz kapcsolódó szerepét.

Köztársaságunkban 1966-ban a prištinaí jogi-közgazdasági karon elsőnek M. Despotović jelentette meg munkáját, de könyve megírásakor nem volt szándékában felélni az egész témakört. Egy év után a belgrádi közgazdasági kar tanára V. Rašković adta kézre már a teljesség igényével készült könyvét. Ezt követte négy évvel ezelőtt a belgrádi jogi kar szűkségletét szem előtt tartva A. Baltić és M. Despotović tanárok könyve, amelyben a munkaszociológia nagy vonalakban került terítékre, tekintettel arra, hogy a könyv fő célja a jugoszláv tételes munkajog tárgyalása.¹ Negyediknek jelent meg tavalyelőtt (idén ősszel jelenik meg a megismételt kiadás) D. Marković könyve, hasonlóan V. Raškovićéhoz, a teljesség és a munkaszociológiát egészében felölelő igényével.

Országos viszonylatban sem jelent meg sok tankönyv (utalni kell a szarajevói Muhamed Filipović, a ljubljanaí Jože Derganc és a zágrábi Josip Županov egyetemi tanárok tankönyvére²), de a munkaszociológiai tárgyú kiadványok Janez Jerovšek (szerzőtársaival), Vladimir Rašković, Zoran Vidaković és Josip Županov munkái³ után remélhetően még csak ezután jelennek majd meg nagyobb számban hazai szerzők átfogóbb munkái. Ezt az elvá-

rást indokolják a már befejezett, de főleg folyamatban levő munkaszociológiai tárgyú kutatások.

Nálunk az alig tíz évre visszatekintő marxista munkaszociológia valójában még az egyetemi oktatásban sem alakította ki szilárd helyzetét. Az elképzelés az — legalábbis ezt vallják a szerb köztársaság közgazdasági karain működő szociológia tanárok és a szociológiához kapcsolódó egyetemi munkatársak —, hogy elsősorban a közgazdasági karok szociológusai lendítenek lényegesen a munkaszociológia további fejlesztésén. Ezért alakították meg a nyár elején Nišben a munkaszociológiát művelő szakegyesület kezdeményező bizottságát, élére Marković professzort választották, az ottani egyetem közgazdasági karának jelenlegi dékánját.

Noha a hazai marxista munkaszociológia létezéséhez kétség nem fér⁴, mégis megalapozásának dilemmái, általános elvi kérdéseinek tisztázása még igen sokat foglalkoztatja a kutatókat és a szerzőket. Ezt a helyzetet tükrözi D. Marković könyve is. A szerző igen sok figyelmet szentel, a munkaszociológiával kapcsolatos, olyan alapvető és elvi kérdéseknek, amelyeket más országok szociológiájában részben már megoldottak, vagy legalábbis annak tekintik.

Az ilyen elvi kérdések egyike a szociológia tagolásának lehetősége, és ezzel kapcsolatban az általános szociológia és a szakszociológiák viszonya. A szerző a szociológia meghatározásában (e tekintetben nálunk Jugoszláviában sincs egyértelműen elfogadott álláspont, noha a kezdeti nagy viták már elültek) Jože Goričar akadémikus és Ilija Stanojčić professzor álláspontjából indul ki (a szóbanforgó mű 5–6. oldala), ami véleményünk szerint nem mindenben megfelelő. Ezért nehézséget is okoz magának a szerzőnek a szakszociológiai tartalmának vizsgálata közben, továbbá azok viszonya az általános szociológiához, helyük a társadalomtudományok rendszerében. Ez az utalás a szerző bevezető és elvi fejtegetéseire vonatkozik elsősorban. Amikor Marković rátér a munkaszociológia alapkategóriáinak közelebbi tagolására, és amikor érdemlegesen, kézzelfogható közelségből fejti ki a társadalmi törvényszerűségek munkaszociológiai vonatkozásait, már megszabadul azoktól a kötöttségektől, amelyek a marxista szociológiát túlságosan általánosságában határozzák meg, és a történelmi materializmus általános törvényszerűségeinek hangsúlyozása miatt háttérbe szorítják a sajátos szociológiai megközelítést.

Marković különösen meggyőző, amikor a szociológiát, illetve az általános szociológiát elméleti és empirikus tudományként fogja fel, és így a szakszociológia viszonyát is az általános és egyedi — az egész és rész — bölcséleti viszonyával értelmezi (6–7. old.).

A szerző helyteleníti a szakszociológia sokféleségét és csak meghatározott szakszociológiai létezését tartja tudományosan megalapozhatónak. Ez az álláspontja már kiinduló felfogásának a következménye, amely a szakszociológiától átfogó rendszert, és a jelenségek törvényszerűségét igényli.

Megjegyzendő, hogy nem egy szerző (e sorok írója is) a szakszociológiák meghatározásában, bizonyos értelemben létjogosultságában nem a kutatás tárgyának pontos meghatározását, a tanulmányozás területeinek egyértelmű elhatárolását tartják döntőnek. Sokkal lényegesebb számukra a szociológiai közelítés, ami nem mond ellent, de nem azonosítja a történelmi materializmust az általános szociológiával. Ilyen alapon azután — ha elfogadjuk azt az álláspontot, amelyet D. Marković is képvisel az „egész és a rész” viszonyáról az általános és szakszociológiákkal kapcsolatban — lényegtelen az, hány szakszociológiát „engedünk meg”, sokkal lényegesebb, hogy a vizsgálat szociológiai közelítése valóban tudományos és szociológiai legyen.

E sorok írója igen jelentősnek tartja a szociológiai közelítés világos fejtegetési módját Hegedűs Andrásnál, amely alapjában tükrözi a magyarországi marxista szociológia fejlődésének irányvételét, és a szakszociológiák jelentkezési kereteit is. Hegedűs felfogása szerint: „... a szociológia specifikus tárgya az anyagi-gazdasági és a tudati-ideológiai viszonyok közötti kölcsönhatás a maga konkrétságában és történelmiségében, illetve olyan társadalmi jelenségek és intézmények vizsgálata, amelyeknek sajátosságai csak az anyagi-gazdasági és tudati-ideológiai viszonyok közötti kölcsönhatás feltárásával közelíthetők meg. Vagy másként közelítve a kérdéshez, a szociológia a különböző társadalmi-gazdasági alakulatokban az anyagi-gazdasági és a tudati-ideológiai viszonyok közötti lényeges és ismétlődő összefüggéseket (amelyeket szociológiai törvényeknek nevezhetünk) kutatja.

A szociológia tárgyának ez a meghatározása nem zárja ki a kisebb társadalmi egységek (család, munkahelyi közösségek stb.) kutatását, amennyiben megértésükhöz a társadalmi viszonyok amlített két nagy csoportja közötti kölcsönhatás feltárása szükséges, illetve ha mozgásuk szociológiai törvényeknek alávetetten történik, de a marxista szociológia vizsgálódásai természetesen korántsem korlátozódhatnak ezekre a jelenségekre, sőt ellenkezőleg, a figyelem széleskörűen elsősorban a nagyobb társadalmi egységek kutatására irányul.

A „szociológiai” megközelítés ebben az értelmezésben olyan társadalmi jelenségek vizsgálatánál válik szükségszerűvé, amelyek közvetlenül nem magyarázhatók az anyagi-gazdasági viszonyokkal, illetve közvetlenül nem vezethetők vissza anyagi érdekekre és viszonyokra, mert kialakulásukban nagy szerepe van a tudati-ideológiai viszonyoknak, a mindennapi tudatnak, az értékrendszernek, a magatartásnormáknak, a társadalmi elvárásoknak stb. A marxista szociológia más megközelítésben tehát elsősorban annak a közvetítettségnek a feltárására hivatott, ami a társadalmi jelenségek, események és az anyagi-gazdasági viszonyok között fennáll.⁶

Ha a szociológiai megközelítésnek elegendő súlyt tulajdonítunk, úgy másodrendű kérdéssé zsugorodik az a dilemma, miként ágazik ez a szaktudomány. Példának megemlíthetjük a már idézett J. Jerovšek szerkesztésében tavaly megjelent és az Iparszociológia (Industrijska sociologija) címet viselő hazai kutatók munkáját tartalmazó kötetet. A közrebocsátott tanulmányok és azok alapjául szolgáló kutatások tartalma a vezetésszociológia körébe is sorolható. Nem véletlen, hogy — csak kezünk ügyében levő kiadványokra hivatkozunk — a szovjet D. M. Gvisiányi könyve⁷ kapcsán a szervezés- és irányítászociológia nemzetközileg ismert szerzőjéről esik szó, vagy Nemes F. és Szelényi I., Szelényi I. és Konrád Gy., és Ferge Zs. munkáit⁸, városzociológiai, településszociológiai, illetve jövedelemszociológiai tanulmányokként említik.

D. Marković utal arra a körülményre, hogy a munkaszociológia a legfejlettebb szakszociológia, és hogy „sok szociológus kész a munkaszociológia fejlettségével és elért eredményeivel mérni egy-egy ország szociológiájának fejlettségi szintjét” (7. oldal). I. Stanojčić és e sorok írójának véleménye szerint⁹ szembetűnő adottságnak tekinthető, nem pusztán jelenségről, ha nem is törvényszerűségről, de mindenképpen lényeges összefüggésekről van szó ez esetben. A munka központi helye a társadalmi-termelési viszonyokban, az emberi magatartás kifejezésében, az egyén és társadalmi csoport anyagi létének biztosításában, és még sok más viszonylatban a szociológiai kutatás nem kerülheti ki az emberi lét e lényeges tartozékát. Az a felgyorsuló fejlődés, amelyet a szociológiában egészében, és a nagyszámú szakszociológiában tapasztalhatunk világszerte, csakis az általánosítás, a közvetlen gyakorlat és társadalmi valóság tudományos kutatása egységes folyamatának eredménye. Ez a nagy fejlődés, ami várható is volt, nem az általános törvényszerűségek, hanem azok megjelenési formáinak tudományos felismerésében, valóságunk jobb megismerésében nyilvánul meg. Ebben viszont lépten-nyomon szembe találja magát a kutató a munkával, annak társadalmi jelentőségével, sokoldalú szociológiai vonatkozásával.

Ezért indokolt D. Marković nézete (26–27. old.), amely szerint saját adottságainkat szem előtt tartva, a hazai munkaszociológia egyik alapvető fejlődési irányzatát, többek között a következőkben jelöli meg: „... nálunk a munkaszociológiának egyrészt a marxista társadalom elméletéből és a munka társadalmi kategóriájából kell kiindulnia, másrészt abból az adottságból, amely nálunk jellemzi, és mindinkább jellemezni fogja társadalmi viszonyainkat, miszerint a munka és a munka eredményei határozzák meg az ember anyagi és társadalmi helyzetét. A munkaközösség az a szervezeti-jogi forma, amelynek keretében a társadalmi tulajdonban levő termelési eszközökkel megvalósul a szabad társas munka, és a dolgozók öngazgatása. Az ilyen jelleggel meghatározott munkaközösség és az öngazgatás nemcsak hatnak azokra a társadalmi viszonyokra, amelyek a munka folyamatában létrejönnek, hanem a munka folyamatában megvalósuló öngazgatású társadalmi viszonyok a szocialista társadalmi-termelési viszony alapját is képezik. Az ilyen viszony nemcsak a munka felszabadulásának formáját, hanem általában az emberi személyiség felszabadulásának alapját is jelentik. E viszony kutatásában abból a felismerésből kell kiindulnunk, hogy azok szükségszerűen a termelőerők fejlettségéből fakadnak, amelyek ma már az automatizációban és a tudományos-technológiai forradalomban mutatkoznak meg. Éppen a tudományos-technológiai forradalom útján és a termelés automatizációja útján jelentős változás jött létre a munka hagyományos oligarchikus szervezésében. Ezért az öngazgatás formái, tekintettel a munka szervezésében bekövetkezett változásokra, gazdasági és technológiai kényszerűséggé váltak”.¹⁰

Marković professzor könyvének második és harmadik fejezete képezi a munkaszociológia általános kérdéseit tárgyaló részt: a munka társadalmi jellege, a munka és a termelő társadalmi csoportok anyagi meghatározóinak alakulása. Kétségtelen, hogy a munka társadalmi jellegéről szóló rész D. Marković könyvének egyik súlyponti része. Ez a rész tartalmazza a szerző saját elméleti kutatásainak eredményét is. Elmélyültsége és igényessége túlszárnyalja a megbízható információk és a jelentős eredmények helyes tálalásának szintjét.

A szerző Marx sokoldalú és alapvetőnek tekinthető meghatározásaiból¹¹ indul ki, és azok részletes elemzésével fejti ki a munka társadalmi jellegének sokrétűségét. Ehhez fűző-

dik a szerző elvi nézete, mely szerint a munkaszociológiai kutatás tárgya a munka társadalmi jellege (bemutatott mű 34. oldal), illetve a munka általános (b. mű 14. oldal) nem pedig konkrét megnyilvánulási formái. Ezért, noha a munkaszociológia és az iparszociológia között fennáll az általános és a konkrét viszonya; a kettő — V. Marković felfogása szerint — nem képez egy tudományágat, annak ellenére, hogy az iparszociológia szükség-szerűen a munkaszociológia eredményeiből indul ki.

A szerző részletesen tárgyalja a munkafolyamat meghatározóit, majd elemzi a termelők között létesülő műszaki-technológiai és társadalmi-gazdasági viszonyokat — mint a munkafolyamatban létrejövő két alapvető viszonyt. Az utóbbi témakör tárgyalásában Vladimir Rašković szimbólikus jelzési rendszerét veszi át és alkalmazza. A munka jellegének és tartalmának, történelmi fejlődésének felvázolásában külön kitér a társadalmi munkamegosztás, a műszaki munkamegosztás alakulására, formáira és a munka különböző válfajaira.

A szerző részletesen foglalkozik a termelő társadalmi csoportok jellegzetességeivel. Megvilágítja a termelés műszaki fejlődésének és a vele kapcsolatos termelőcsoportok összefüggésének alakulását. Vázlatosan tárgyalja az ipari korszakot megelőző termelőcsoportokat (kisipari műhelyközösség, a kooperáció, a manufaktúra), majd kimerítőbben elemzi az ipari termelésre jellemző termelőcsoportok lényeges tulajdonságait és adottságait. Előjáróban a gyár-üzem főbb jellegzetességeit határozza meg, mint a termelő-társadalmi csoport jellegzetességeit. Elemzésében nagy súlyt helyez a termelés műszaki adottságai és a termelő egymásrahatására. Sorra veszi az ide vonatkozó lényeges körülményeket: a természetes és a műszaki környezetet; a munka jellegének változásait és ezzel kapcsolatban az ember helyzetének változását a munkafolyamatban; a műszaki fejlődés hatását a termelésre, és a termelő műszaki tudásának társadalmi-termelési következményeit; a termelés műszaki fejlődésének kihatását a munkafolyamat szervezetszerkezetére. Ez utóbbi témánál részletesebben tárgyalja a szerző a legújabb műszaki fejlődés következményeit és a munkacsoportok belső viszonyában, a termelés szervezeti adottságaiban bekövetkező további várható változásokat.

D. Marković három kérdéscsoportot is tárgyal, amelyet különben az üzemszociológiában, illetve az iparszociológiában rendszeresen figyelemmel kísérnek. A szerző a lakóhely és lakóviszonyok, valamint a családi körülmények a munka termelékenységére és a munkahely változására gyakorolt hatását vizsgálja. Könyvében a kérdések többségét elvi síkon tárgyalja, és jugoszláviai adatokkal (103. oldal) is illusztrálja. A munkahelykörre vonatkozó gazdag irodalomból a lényeges eredményeket mutatja meg. Hazai példákat nem hoz fel, mert az ilyen irányú kutatások eredményeit csak az utóbbi időben hozták nyilvánosságra. A munkahelyi ki-csoport vizsgálat beiktatásával, véleményünk szerint, a munkaszociológiát érdeklő társadalmi viszonyok egy egészen új tartománya tárulhatna fel¹², feltéve ha azt eleve nem utaljuk át az üzemszociológia vagy iparszociológia, esetleg a szociálispszichológia kizárólagos érdeklődési körébe. Tulajdonképpen itt válik kérdésessé számunkra a munkaszociológia és az üzemszociológia határozott elkülönítése. A munkahelyi kics csoport vizsgálatával nemcsak a munkahelyi megelégedettség, a munkahelyi légkör és erkölcs tényezői, és ezzel kapcsolatos társadalmi viszonyok jutnak emberközelbe, hanem a kommunikációk rendszere és struktúrája, a hivatalos és nem hivatalos üzemi struktúra, s ezzel kapcsolatban, ami a hazai adottságokra vonatkozólag igencsak lényeges: az öngazdátású döntési folyamatok belső mechanizmusa is sokkalta inkább kézzelfogható közelségbe kerül.

D. Marković külön fejezetben tárgyalja a Jugoszláviában foglalkoztatottak szociológiai jellegzetességeit. Ez a fejezet könyvének másik súlypontos része. A szerző saját önálló kutatásait és elemzéseit tartalmazza, adatokban és következtetéseiben gazdag fejezet, amely igényességében szintén meghaladja az egyetemi tankönyv szintjét. A megejtett, határozott kritikai szellemmel áthatott elemzésre mégis teszünk egy bíráló megjegyzést. Munkaerőnk kedvezőtlen voltát, szerintünk határozottabban kellene relativizálni. Mozgósító hatása lehet ugyan a többször hangoztatott, különböző vonatkozásban megállapított kedvezőtlen szerkezetnek. Mégis, Jugoszlávia mint fejlődésben levő ország, amely a szokásos mércék alapján a gazdaságilag fejletlen és a közepesen fejlettek között van, eddig még nem eléggé kiaknázott lehetősége a hazai képzett munkaerő aránylag kedvező volta. Ez nem jogosít senkit sem önelégültségre, sem arra, hogy szemet hunyjon azon tények felett, amelyek megmutatják, hogy nem használjuk ki a legjobban a szakképesítés és az általános műveltséget nyújtó lehetőségeket, vagy azon adottságok felett, amelyeket a munkásosztály egy részének az agrár lakosságból való gyors feltöltése hozott létre. Mégis a munkaerő képzettségében rejlő viszonylagos előnyök anyagi tényezők, amelyekkel fejlesztési politikánkban reálisan számolnunk kell. Ez a körülmény azután még inkább előtérbe hozza a meglevő szakképzettségű munkaerő megfelelő munkábaállítását, és valóban éles megvilágításba helyezi Marković professzor kritikusi megállapításait (126. old.) a vezetőhelyek és a magasabb képzettséget igénylő munkahelyek betöltése kapcsán.

Külön fejezetben foglalkozik a szerző a szabadidő mérleggel kapcsolatos elvi kérdésekkel, annak alapvető jellemvonásaival és szociológiai kutatásának jelentőségével. Részletekbe nem bocsátkozik; e helyett az olvasó figyelmét a hazai fontosabb tanulmányokra hívja fel, köztük a szerző 1967-ben és 1968-ban megjelentetett munkájára is.

A könyv zárófejezete az elidegenedéssel és a szocialista országoknak a munka felszabadulásával kapcsolatos gyakorlatával foglalkozik. Ennek keretében a hazai öngazdátás szociológiai vonatkozásait tárgyalja igen részletesen, mégpedig makroszociológiai közelítéssel. A zárófejezet e része is (178–206. oldal) jelentős mértékben a szerző saját kutatásainak eredményeit foglalja össze, és közli az olvasóval.

D. Marković könyve kapcsán is megállapítható, ez a könyv bizonyítéka annak, hogy a munkaszociológia (iparszociológia, üzemszociológia, egyes hazai szerzők javaslata szerint: öngazdátásszociológia) nem csupán „alkalmazott” szociológia, és nem is túlnyomóan a gyakorlati kutatásra alapozott szociológiát jelenti. De ugyanakkor Marković professzor könyve kapcsán is felmerül a felismerés: mennyire egymásba fonódik a szakszociológia eme ága is más szociológiákkal és a vele rokon tudományágakkal. Ma már régen nem érdekes megvonni a határokat az egyes tudományágak között. Éppen a Marxizmus megjelenése tudatosította, és zárta le érdemlegesen azt a korszakot, amelyben még a metafizikus egymás mellett létező fogalmak és azok hierarchiájának megfelelő rendezése új tudományos eredményeket adhattak. Az újabb fejlődés még inkább bizonyosságot tett a marxista tudományos valóságfelfogás szintetizáló, dialektikus jellegzetessége mellett. Erre példa az olyan, aránylag fiatal szakszociológia is, mint amilyen a munkaszociológia. A tudományos forradalom küszöbén, a kibernetika és a szocialista forradalmak korszakában a szociológiában sem az elhatárolások az izgató kérdések, hanem a súlyponti kérdések meghatározása, az alapvető tartalom és a domináló kutatási módszerek meghatározása a lényeges. Mert a valóság tudományos felfogása és a felmerült problémák megoldása szempontjából, másodrendű kérdés az, hogy a szakember vagy az öngazdátó milyen tudományos diszciplína alapján oldja meg a kérdést. Másodrendű kérdés számunkra az is, hogy például egy üzemben felmerülő, társadalmi-termelési viszonyba vágó kérdés a szociális pszichológia, a munkaszociológia, az üzemszociológia stb. alapján tudatosul-e és valamelyik szemszögéből egyenetlik a megoldást. Az érdekelteknek a felmerült kérdésekre kell válaszolniuk és megoldást találniuk, azokat pedig tudományosan, valóságosságukban kell felfogniuk.

Zárómegjegyzésként még megállapítható, noha Danilo Ž. Marković szerényen írja könyve előszavában, hogy nem mint a teljességre igényt tartó egyetemi tankönyvet, hanem csak kézikönyvet írt. Mégis könyve egészében véve, különösen egyes részletei, elmélyültségükkel és igényességükkel meghaladják a jó egyetemi tankönyv szintjét. A szerző megjegyzése elsősorban úgy fogható fel, hogy könyvét ebben a formában nem tartja véglegesnek, és szándékában van egy későbbi kiadás számára módosítani és bővíteni mostani tartalmát.

JEGYZETEK

¹ Megjelenésük sorrendjében a Szerb Szocialista Köztársaságban tudomásom szerint a következő három egyetemi tankönyvet publikálták: 1) Dr Milan Despotović: Neki problemi sociologije rada; Pravno-Ekonomski fakultet u Prištini, 1966 godine; 2) Dr Vladimir Rašković: Sociologija rada; Sociološki institut, Beograd, 1967 godine; 3) Dr. A. Baltić—dr M. Despotović: Osnovi radnog prava Jugoslavije i osnovni problemi sociologije rada; Savremena administracija, Beograd, 1968 godine. Ezenkívül fel kell hívni a figyelmet a következő főiskolai tankönyvre is: Vojin Radomirović i Mladen Stojanov: Elementi Sociologije rada; Viša škola za organizaciju rada, Novi Sad, 1969 godine.

² Az említett három szerző munkája: 1) Muhamed Filipović: Industrijska sociologija; Pregled, Sarajevo, 1958.; 2) Jože Degranc: Industrijska sociologija; Univerza v Ljubljani 1962; 3) Josip Županov: Industrijska sociologija; Fakultet ekonomskih nauka, Zagreb, 1969. A hazai szerény fordítási irodalom két jelentős kiadvánnyal képviseli a munkaszociológiai munkákat. Az egyik a jelenlegi marxista szociológiából merít (szlovén nyelvű fordításban), a másik a klasszikusnak tekinthető polgári amerikai szociológiából képviseli (szerhorvát fordításban). Bibliográfiai adatok a következők: 1) Adam Šarapata: Osnovi sociologije dela; Mladinska knjiga, Ljubljana 1968; 2) Delbert C. Miller—William H. Form; Industrijska sociologija; Panorama, Zagreb 1966 (1064 oldal).

³ A Négy szerző munkáit hangsúlyozva (V. Rašković, a loznicei műfónálgáról szóló monográfiáját kivéve, a többi már előbb különböző időben megjelent kutatási eredmények és tanulmányok szorosabb vagy lazább egységbe fűzött munka) a következő könyveket tartottuk szem előtt: 1) Janez Jerovšek, Stane Možina, Josip Obradović, Veljko Rus, Živan Tanić, Josip Županov: Industrijska sociologija; Naše teme, Zagreb 1971 (str. 342); 2) Dr Vladimir Rašković: Društveno samoupravljanje i raspodela prema radu u Jugoslaviji) Sociološka studija; Sociološki institut, Beograd 1967. (str. 308); 3) Dr Zoran Vidaković: Društvena moć, radničke klase, Teorijsko-kritički ogled; Rad, Beograd 1970 (str. 310); 4) Josip Županov: Samoupravljanje i društvena moć, Prilozi za sociologiju samoupravne radne organizacije; Naše teme, Zagreb 1969. (str. 334c.

⁴ J. Županov 1969-ben közreadott könyve előszavában (Samoupravljanje i društvena moć, 5. oldal) utal arra, hogy még vagy húsz évvel ezelőtt nálunk Jugoszláviában édes keveset hallottak a munkaszociológiáról, ide értve magát Županovot is, aki nálunk napjaink egyik kiemelkedő munkaszociológiai tudósa.

⁵ J. Županov, az előbbi jegyzetben idézett mű, 6. oldal.

⁶ Hegedűs András: A szociológiáról (Egy tudomány lehetőségei és korlátai); Akadémiai kiadó, Budapest 1966, 57–58. oldal.

⁷ D. Gvisányi: Szervezés és irányítás, A polgári elméletek kritikai elemzése; Kossúth Könyvkiadó – Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1972 (a moszkvai kiadás éve: 1970).

⁸ Nemes Ferenc és Szelényi István: A lakhely mint közösség; Akadémiai kiadó, Budapest 1967.; Szelényi István – Konrád György: Az új lakótelepek szociológiai problémái, Akadémiai Kiadó, Budapest 1969.; Ferge Zsuzsa: Társadalmunk rétegződése, Elvek és tények; Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1969.

⁹ Rehák László: A munkaszociológia mai irányzatai különös tekintettel a szocialista országokra; Híd, XXXII. évfolyam 1968 (május) 5. szám; Novi Sad, 587–597 oldal.

¹⁰ A szerző a tudományos-technológiai forradalom munkaszociológiai vonatkozásainak tárgyalásában hivatkozik M. Pečujlić 1969-ben megjelentetett hazai irodalomban úttörő jellegű könyvére. (Miroslav Pečujlić: Budućnost koja je počela; Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka, Beograd 1969.) E könyv magyar nyelvű megjelentetése az újvidéki Fórum kiadásában (Vukovics Géza fordításában) már hosszabb ideje folyamatban van, és legkésőbb az 1973-as év elejére megjelenik.

¹¹ Marx Károly: A tőke, Első kötet; Szikra Kiadás, Budapest 1955, 170–171 oldal.

¹² Módszertani szempontból, de érdemleges kutatási eredményei alapján is, példamutató és tanulságos lehet sokunk számára a magyarországi marxista munka-szociológia első átfogóbb és úttörő műve: Hegedűs András – Márkus Mária, Ember – Munka – Közösség; Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1966 (302 oldal).